

УДК 316.752:327(477)

О. П. Котовська,

кандидат філософських наук, доцент, докторант кафедри політичної аналітики та прогнозування, Національна академія державного управління при Президентові України

ВПЛИВ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ, ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ ТА ПОСТКОЛОНІАЛЬНОГО МИНУЛОГО НА ТРАНСФОРМАЦІЮ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню загальносвітових змін суспільно-політичних цінностей у другій половині XX – початку XXI ст. і впливу цінностей на зовнішню політику України. На основі теоретичних досліджень та емпіричних даних автор доводить, що в Україні події останніх трьох років вплинули на формування цінностей громадсько-політичної активності, особливо серед молодого покоління українців.

Ключові слова: суспільно-політичні цінності, постмодерні зміни цінностей, громадянська активність, ціннісні орієнтири, зовнішня політика України.

О. P. Kotovska,

Ph.D of philosophical science, Associate Professor, Postdoctoral researcher of the Department of Political Analysis and Forecasting, National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

INFLUENCE OF SOCIO-POLITICAL VALUES, CIVIC ENGAGEMENT AND POSTCOLONIAL PAST ON THE TRANSFORMATION OF THE FOREIGN POLICY OF UKRAINE

The article reveals the global changes in the socio-political values in the second half of the XX – XXI century and the influence of the values on the foreign policy of Ukraine. On the basis of theoretical background and empirical data, the author improves that events, which had happened in Ukraine during last three years, influenced on the level of socio-political values of activity especially among the young generation of Ukrainians.

Key words: social and political values, postmodern value changes, civic engagement, value orientations, foreign policy of Ukraine.

© Котовська О. П., 2017

О. П. Котовская,

кандидат философских наук, доцент, докторант кафедры политической аналитики и прогнозирования, Национальная академия государственного управления при Президенте Украины

ВЛИЯНИЕ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ, ГРАЖДАНСКОЙ АКТИВНОСТИ И ПОСТКОЛОНИАЛЬНОГО ПРОШЛОГО НА ТРАНСФОРМАЦИЮ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ УКРАИНЫ

Статья посвящена исследованию глобальных изменений общественно-политических ценностей во второй половине XX – начале XXI вв. и влияния ценностей на внешнюю политику Украины. На основе теоретических исследований и эмпирических данных автор доказывает, что в Украине события последних трех лет повлияли на формирование ценностей общественно-политической активности, особенно среди молодого поколения украинцев.

Ключевые слова: общественно-политические ценности, постмодернистские изменения ценностей, гражданская активность, ценностные ориентиры, внешняя политика Украины.

Постановка проблеми. Міжнародний тероризм та регіональні конфлікти є основними викликами початку XXI ст. й загрозами для всього цивілізованого світу. Асиметрична за своєю природою система міжнародних відносин сповна проявила свою неефективність у їх вирішенні та сама виступила однією з причин виникнення регіональних конфліктів. А процес універсалізації ціннісних принципів, спрямований у другій половині XX ст. на перехід від традиційної системи цінностей національних спільнот до системи цінностей західної цивілізації, викликав як на глобальному, так і на локальному рівні культурно-світоглядний конфлікт між ліберальними цінностями індивідуального самовираження та традиційними цінностями окремих спільнот.

24 серпня 1991 р. Верховна Рада Української РСР прийняла доленосний документ – Акт проголошення Незалежності України, з якого розпочалась новітня історія українського державотворення. Але перманентні загострення загальносистемної кризи 1995–1996, 2004, 2008, 2013–2014 рр. свідчать про те, що в Україні триває бурхливий (нелінійний) процес переходу від старих цінностей колоніального минулого, прихильниками яких досі зали-

шається значна частина політичної еліти, до цінностей демократії, верховенства права, пріоритету прав людини над правами держави. Виниклий “патологічний стан” (2006) [3], в якому через нереалізовані очікування українців опинилася країна, “...став продуктом пострадянської мутації, еволюційного перетікання однієї суспільно-політичної моделі в іншу, що породило гібридну і потворну форму, в якій уживаються між собою дві взаємопротилежні та взаємовиключні системи цінностей: радянсько-російська та національно-європейська” [14]. На етапі розбудови й реформування державної внутрішньої і зовнішньої політики незалежної України важливо осмислити ті цінності, які вона успадкувала, які відкинула від своїх попередників, які ідеали вона хоче наслідувати та які політичні сили й лідери готові їх реалізувати [18, с. 4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Глобальний характер соціальних конфліктів та радикальні ціннісні зміни стали предметом дослідження таких відомих зарубіжних учених, як: Д.Аджемонгу, З.Бауман, З.Бжезинський, У.Бек, І.Валерстайн, С.Верба, Ю.Габермас, Р.Інглегарт, М.Кастельс, Г.Клагес, Б.-А.Леві, М.Маффесолі, С.Московичі, Р.Патнем, К.Політт, І.Прізель, Дж.Робінсон, М.Рокич, Е.Тоффлер, Ч.Тейлор, Ш.Шварц, П.Штомпка, Ф.Фукуяма та ін. В українській науковій та науково-популярній літературі проблематика цінностей, їх впливу на розмаїття суспільно-політичного життя в останні десятиліття стала однією з центральних тем як для українських дослідників (Е.Афонін, В.Бакуменко, О.Бандурка, О.Донченко, О.Забужко, Є.Головаха, Я.Грицак, А.Колодій, Г.Почепцов, Н.Паніна, О.Суший, О.Радченко, А.Ручка, М.Рябчук та ін.), так і для журналістів, блогерів і громадських діячів. Важливу емпіричну базу для аналізу змін ціннісних пріоритетів українців становлять результати досліджень Всесвітнього опитування цінностей та вітчизняних соціологічних моніторингів, розпочатих Інститутом соціології НАН України восени 1991 р., напередодні загальнонаціонального референдуму 1 грудня 1991 р.

Мета статті полягає в дослідженні змін суспільно-політичних цінностей та їх впливу на формування зовнішньої політики в Україні.

Виклад основного матеріалу. Цінності – це явище соціальне, яке щільно пов’язане з психосоціальною природою людини,

впливає на її діяльність, соціальний вибір і в цілому на суспільну поведінку людини. Дослідники розрізняють цінності матеріальні / духовні, термінальні (цінності-цілі) / операційні (цінності-засоби). Цінності як суспільне явище об'єднують певну групу людей та впливають на мотивацію й психосоціальну поведінку особистості, її вибір і ототожнення себе з національною, соціальною та іншими спільнотами; визначають певну мету суспільства як цілісності. З одного боку, система ціннісних орієнтацій визначає змістову (семантичну) складову спрямованості особистості і становить основу її ставлення до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої [6, с. 94]. З другого боку, кожне суспільство, нація, держава має свою сукупність суспільних цінностей, зумовлених не лише сучасними політичними, соціальними й економічними обставинами, а й, можливо, передусім своєрідним “культурним кодом”, історією позиціонування себе як спільноти й традиціями відносин між її членами, між представниками інших груп. Політичні цінності, так само як і суспільні, формуються відповідно до конкретних історичних умов розвитку суспільства, потреб та інтересів людей, місця особи й спільноти в системі певних економічних і соціально-політичних відносин. Їх функціональність залежить від глибини прийняття ідеалів і цілей, принципів та норм суспільно-політичного життя, громадсько-політичних традицій і символів, зразків суспільно-політичної поведінки та емоційного резонування з ними носіїв [22].

Сучасні теорії цінностей за допомогою емпіричних методів нейронаук, психології, соціології та економіки намагаються пояснити природу цінностей та їх ієрархію, зрозуміти, чому і за яких умов людина дотримується певних переконань та приймає певні суспільні й політичні цінності. У знаковій для подальших досліджень книзі “Тиха революція: зміни цінностей та політичних стилів західної громадськості” (1977) американський соціолог Р.Інглегарт наголосив на двох суттєвих ціннісних трансформаціях (рис. 1), які в країнах сталої демократії відбулись упродовж 50–70-х рр. ХХ ст., а саме на: переході від матеріальних до постматеріальних цінностей; “зсуві” традиційних цінностей безпеки до самовираження, громадської активної та участі в прийнятті важливих політичних рішень [24, с. 4–5].

Гіпотеза про те, що внаслідок індустріалізації світ сильно змінився, а цінності трансформувались, неодноразово була емпірично підтверджена в рамках проектів “Європейське дослідження цінностей” (European Values Study) та “Всесвітнє опитування цінностей” (World Values Survey), що проводяться з 1981 р., згідно з методологією, запропонованою самим Р.Інглегартом та ізраїльським соціальним психологом Ш.Шварцем [27]. Опитування, що ним охоплено 90% світового населення, серед іншого, підтвердило появу після 1950–1970-х рр. нового покоління, яке загалом є носієм постматеріальних цінностей, тобто прагне до максимального самовираження, відзначається скептичним ставленням до влади, релігії та ідеологій, схильне довіряти демократичним інституціям, а не окремим особам, чуливе до навколишнього середовища і терпиме до девіантних груп (наприклад гомосексуалістів) [8]. Головний висновок отриманих результатів полягає в тому, що зростання добробуту населення приводить до демократизації та модернізації суспільного життя.

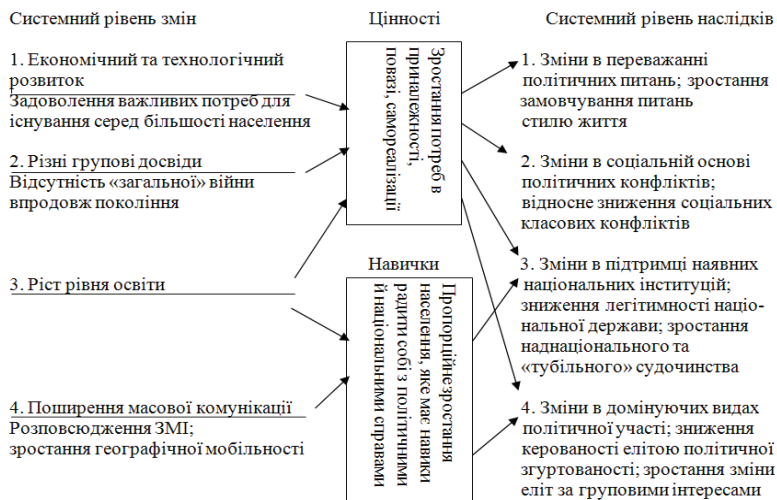

Рис. 1. Зміни суспільних та політичних цінностей за Р.Інглегартом [24, с. 5]

Соціокультурні трансформації постмодерної доби як “відносно самостійні і доволі різноманітні процеси змін в культурі соціуму, а також у нормах, цінностях, ментальності, свідомості, світогляді як індивідуальних, так і колективних суб’єктів” [5, с. 12], зумовили виникнення соціетальної ідентичності, сутність якої полягає в тому, що, на відміну від соціальної ідентичності, яка зорієнтована на колективні уявлення про “своє” і “чуже”, соціетальна спрямована на нематеріальні культурні цінності з точки зору ототожнення індивіда із самим собою в контексті цілісності й безперервності власної зміни [2, с. 267]. У цьому контексті своєрідним містком між соціальним і психічним, колективним та індивідуальним, раціональним і емоційним, державним та громадським, матеріальним і постмодерним виступають суспільно-політичні цінності (рис. 2).

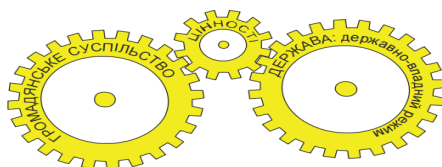

Рис. 2. Цінності як механізм взаємодії громадянського суспільства та держави [16, с. 40]

Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст., застосовуючи результати Всесвітнього опитування цінностей (1995) для діагностики постматеріальних пріоритетів американців, гарвардський професор соціології Р.Патнем у книзі “Гра в кеглі наодинці. Занепад і відродження американської спільноти” (2000), образно висловлюючись, стверджує, що, на відміну від покоління 1950–1970-х рр., американці початку ХХІ ст. віддають перевагу грі наодинці, без суспільної прив’язаності, навіть якщо ця гра апіорі є груповою [25]. Тобто йдеться не тільки про зміну рівня громадсько-політичної активності американців, а й про формування нового типу громадсько-політичних зв’язків між учасниками організацій, в яких вони асоціюють себе із спільними символами, спільними лідерами, може навіть спільними ідеалами, але аж ніяк не один з

одним [25, с. 52]. Натомість, як показали подальші дослідження, трагічні події 11 вересня 2001 р. вплинули на формування нової генерації американців, які безпосередньо зацікавлені в громадсько-політичному житті держави. Згідно з результатами опитувань за 1966–2008 рр. кількість осіб у віці 18–29 років, які погоджувались із твердженням “мій обов’язок як громадянина завжди голосувати”, зросла майже до 50% після теракту 11 вересня, тоді як за аналогічний період цей показник серед осіб у віці більше ніж 30 років практично не змінився [26, с. 11].

В Україні опитування в рамках Всесвітнього опитування цінностей розпочате з 1994–1996-х рр. Зауважимо, що узагальнення результатів дослідження відбувається після безпосереднього проведення моніторингу, що триває два–три роки, тому вказані дані слід відносити до попередніх років. Якщо станом на 1996 р. Україна була орієнтована на секулярно-раціональні цінності та на цінності виживання, то починаючи з 2002 р. відбулася різка зміна світоглядних орієнтирів у напрямі до традиційних цінностей, а тому рівень секулярно-раціональної шкали знизився в 2004 р. майже в 2 рази [27]. Також відбулись незначні позитивні зміни в напрямі до цінностей самовираження. У 2006–2007 рр. рівень секулярно-раціональних цінностей впав до 0,3 бала, що в 4 рази менше ніж у 1996 р., та поступово почав рости у 2008 р. й станом на 2015 р. становить 0,5 бала. У бінарній парі цінностей виживання / самовираження відбулись суттєві зміни в 2010–2012 рр.: рівень цінностей виживання знизився майже у 3 рази порівняно з 1996 р., але за період 2014–2015 рр. він зріс практично в 2 рази порівняно з 2010–2012 рр.

Питання цінностей набуло особливого значення в Україні, коли поразка ідеалів Помаранчевої революції стала очевидною. “Кульмінацією цього дискурсу, – зауважує львівський історик Я.Грицак, – став Євромайдан, який не випадково називали Революцією Гідності або революцією цінностей” [8]. У цьому контексті показовою є тенденція відповідей на одне із запитань, яке ставилося в рамках Всесвітнього опитування цінностей, а саме: наскільки Вас цікавить політика? Упродовж двох десятиліть кінця ХХ – початку ХХІ ст. серед більшості західноєвропейських країн рівень зацікавлення політичним життям значно знизився й

коливався в межах 30–50% від загальної кількості населення. За весь період дослідження виняток становила Німеччина, населення східної частини якої проявляло максимальний інтерес до політичного життя в період об'єднання. Після 1990 р. рівень інтересу до політичного життя в Німеччині знизився приблизно на 20%, але й надалі є максимально високим серед усіх країн-членів Європейського Союзу та залишається приблизно на рівні зі США. У табл. 1 подано зведені дані репрезентативних держав для порівняння їх з Україною за результатами досліджень 1990–2004 рр. [23, с. 156] та 2011–2013 рр. [28].

Таблиця 1

Рівень зацікавлення політикою у репрезентативних країнах для порівняння їх з Україною згідно із Всесвітнім опитуванням цінностей, 1990–2013 рр.

Країна	1990	1995	2000	Зміна за 10 років	2011/13	Зміна за 10 років
Білорусь		56	46	-10	41	-5
Естонія	60	49		-11	37	-12
Латвія	79	52		-27		
Литва	74	44	46	-28		
Німеччина (західна)	69	78	59	-10	62	-1
Німеччина (східна)	84	76	67	-17		
Польща	49	42	42	-7	42	0
Російська Федерація	53	35	39	-14	33	-6
США	61	63	65	4	59	-5
Україна		41	42	1	33	-9

Балтійські країни (Латвія, Литва, Естонія), які під час розпаду Радянського Союзу проявляли надзвичайно високий інтерес до політичного життя, в подальшому за цим показником зрівнялись із більшістю країн-членів ЄС. В Україні рівень інтересу за період 1995–2000 рр. був середнім порівняно із загальноєвропейськими показниками, але значно нижчим ніж у сусідніх Білорусі й Польщі.

Порівняно з першими роками Незалежності України загальна тенденція свідчить про значне розчарування українців у політиці своєї країни. Хоча політичним життям за період 1995–2000 рр. в Україні цікавились на 6–7% більше ніж у Російській Федерації, але станом на 2011 р. за цими показниками обидві країни зрівнялись. Рівень інтересу до політики також характеризується віковими та статевими відмінностями. Згідно з опитуванням у рамках цього самого проекту серед 1500 респондентів станом на 2011 р. в Україні цікавились політикою 35% осіб чоловічої статі та 31% жіночої. Рівень зацікавлення політичним життям майже однаковий в осіб у віці до 30 і у віці 30–39 років, це – приблизно 25%. Найвищий показник серед осіб у віці 50 і більше [28].

За своєю природою цінності є достатньо інертними, а тому, зважаючи на ціннісні пріоритети того чи іншого народу, можна говорити про національні особливості менталітету та ціннісних пріоритетів. Якщо на особистісному рівні ідентичність передбачає усвідомлення себе як цілісного й неповторного індивіда з власним унікальним життєвим досвідом, то соціальна (національна) ідентичність, яка формується на основі почуття причетності до групи, включає як об'єднуючі групові фактори (мову, історичну територію проживання, релігійність, культурну спадкоємність, традицію державотворення, історичну пам'ять із відповідними національними символами, родинні зв'язки та ін.), так і індивідуальний вибір спільних цінностей, що фіксують причетність до цієї групи, самоусвідомлення себе як члена цієї групи. Одночасно рівень толерантності обернено залежить від соціального дистанціювання, від (не)готовності членів спільноти до соціальних відносин з “іншими” як близькими сусідами, чужими чи ворожими.

Згідно з поширеною шкалою американського соціолога Е.Богардуса рівень соціальної дистанції може коливатися від максимального одного до семи балів та залежить від готовності членів спільноти до семи типів відносин: 1) як близьких родичів на основі шлюбу; 2) як моїх близьких приятелів; 3) як сусідів, які живуть поруч зі мною; 4) як співробітників на тій самій роботі, що і я; 5) як випадкових співрозмовників, громадян моєї країни; 6) лише як відвідувачів моєї країни; 7) вигнав би геть зі своєї країни. Найбільш поширеним серед визначених Е.Богардусом показ-

ників соціальної дистанції є індекс національної дистанційованості. В українських соціологічних дослідженнях прийнято використовувати термін “індекс національної дистанційованості”, хоча у публікаціях самого Е.Богардуса цей показник дослівно мав би перекладатись як індекс расової дистанції [13]. Згідно з результатами моніторингу національної дистанційованості населення України, проведеного Інститутом соціології НАН України в 1994–2015 рр., інтегральний індекс національної дистанційованості населення України в 2014 р. зменшився та дорівнює 5,0 [10, с. 405]. У табл. 2 подано інтегральний індекс національної дистанційованості населення України за семибальною шкалою стосовно представників вибраних національностей за 1996–2012 рр., які віддзеркалюють тенденції дистанціювання, а також інтегральний індекс національної дистанційованості за десятьма національностями (*американці, білоруси, грузини, євреї, кримські татари, німці, поляки, румуни, угорці, цигани) [17 с. 578].

Таблиця 2

Результати моніторингу показників національної дистанційованості населення України за шкалою Е.Богардуса, 1996–2012 рр.

Національна дистанційованість населення України від...	Індекс національної дистанційованості (шкала: 1–7 балів)				
	1996	2002	2006	2010	2012
американців*	4,6	5,4	5,7	5,5	5,6
білорусів*	2,6	4,2	4,1	4,0	4,1
грузинів*	5,0	5,4	5,5	5,5	5,3
кримських татар*	4,8	5,6	5,5	5,3	5,3
молдаван	4,7	5,3	5,4	5,2	5,3
німців*	4,6	5,2	5,3	5,3	5,2
поляків*	4,5	5,0	5,0	5,0	4,9
росіян	2,1	3,3	3,2	3,3	3,3
українців	1,4	2,4	2,1	2,2	2,2
українців, які мешкають в інших країнах	-	3,5	3,2	3,1	3,1
циган*	5,3	6,0	6,1	6,1	6,1
Інтегральний індекс за 10 національностями*	4,5	5,3	5,3	5,2	5,2

Індекс національної дистанційованості визначає близькі чи далекі взаємини одного народу з іншим, але індивідуальний досвід, драматичні події і навіть газетні матеріали можуть різко змінити ставлення до представників іншої групи.

Упродовж 2014–2015 рр. ставлення українців до “близьких сусідів” та, відповідно, до пріоритетних напрямів зовнішньої політики істотно трансформувалося. Якщо до Євромайдану Митний союз підтримували 30–32% українців, то у березні 2014 р. – 22%, а у березні 2015 р. – 13%. За зовнішньополітичний курс на ЄС у березні 2014 р. висловлювались 45% респондентів, а за дослідженнями березня 2015 р. – 52% [9, с. 11]. Відповідно до загальнонаціонального опитування населення України без урахування настроїв на окупованих територіях АР Крим, Донецької та Луганської областей, яке проводилось 26 червня – 18 липня 2015 р., головним об’єднавчим фактором у формуванні загальноукраїнської ідентичності виявився саме патріотизм (41%), тоді як у 2013 р. на цей чинник вказали лише 8% населення України [19]. Дослідження також показало значні регіональні відмінності. Так, на території Донбасу чинник єднання через патріотизм був найнижчим по Україні (17,5%), натомість головним об’єднавчим фактором виступили спільні труднощі життя (34,9%) [19]. Європейський вибір українців передбачає зміну ціннісних орієнтирів у напрямі до реалізації ліберальних цінностей свободи й плюралізму думок, але також включає прагматичні, суто матеріальні цінності. Дослідження оцінки й очікувань населення щодо зовнішньої політики України, яке провели Фонд “Демократичні ініціативи” ім. І.Кучеріва та соціологічна служба Центру Разумкова 22–27 липня 2015 р., свідчить про те, що більшість населення вважає налагодження тісніших відносин із країнами ЄС важливим для успішного економічного розвитку (56%) та зміцнення міжнародної позиції України (59%) [20].

Упродовж 2016 р. Інститут світової політики реалізовував аналітичний проєкт “Аудит зовнішньої політики України”, в рамках якого досліджуються взаємні інтереси низки стратегічно важливих (Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія, Республіка Молдова, Росія, Білорусь, Грузія, Туреччина) та ключових для України держав (США, Німеччина, Франція, Італія, Австрія) [11]. Крім ви-

роблення рекомендацій для проактивної зовнішньої політики та розробки оновленої Стратегії зовнішньої політики України, проект також дав змогу провести моніторинг зовнішньополітичних настроїв населення. Респондентам було поставлено два ключових запитання [7], а саме: 1) якими мають бути головні пріоритети в зовнішній політиці України? 2) зовнішня політика якої країни (станом на сьогодні) має стати прикладом для України?

Відповідаючи на перше з них, як першочерговий пріоритет зовнішньої політики респонденти визначили пошук нових ринків для українських виробників, що на фоні соціально-економічної кризи свідчить про досить прагматичний підхід українців. Другий пріоритет – інтеграція до ЄС, третій – членство в НАТО, четвертий – посилення співпраці із сусідами України для протидії російській агресії. Однак оголошення війни з РФ підтримали лише 2,2% українців, тоді як закріплення за Україною нейтралітету схвалили 25% опитаних, а повернення до багатовекторної політики – 21,5% опитаних.

Відповідаючи на друге запитання, тільки 1,8% респондентів визнали, що ніколи не замислювались над подібними питаннями. Опитані висловились за те, щоб українська зовнішня політика брала за приклад зовнішню політику, по-перше, Швейцарії, а далі Польщі і Німеччини, США та Білорусі. Лише 3% українців вважають, що Україні варто рівнятись на зовнішню політику Росії. “Цікаво, що найбільше прихильників польської зовнішньої політики мешкає у Києві і на Півдні України. А найбільше прихильників німецької зовнішньої політики – у Центрі України, – наголошує директорка Інституту світової політики А.Гетьманчук. – У цілому можна констатувати, що українці у своїх зовнішньополітичних поглядах достатньо прагматичні і відкриті до різних пропозицій. Хоч в повітрі і запахло нейтралітетом, але і інтеграція в ЄС і НАТО тримає свої позиції, незважаючи на досить скромні успіхи на цих напрямках” [7]. Думки населення щодо бажаного курсу зовнішньої політики протягом останніх двох років лишаються практично незмінними [15]. Згідно із результатами соціологічного моніторингу, що проводить Київський міжнародний інститут соціології у лютому 2015 – лютому 2017 рр., 47% українців підтримує приєднання України до ЄС; 14% – до Митного союзу Росії, Білорусі, Казахстану, Киргизії і Вірменії; 28% населення вважає, що Україна має

розвиватися незалежно, не входячи до жодного із цих об'єднань (рис. 3).

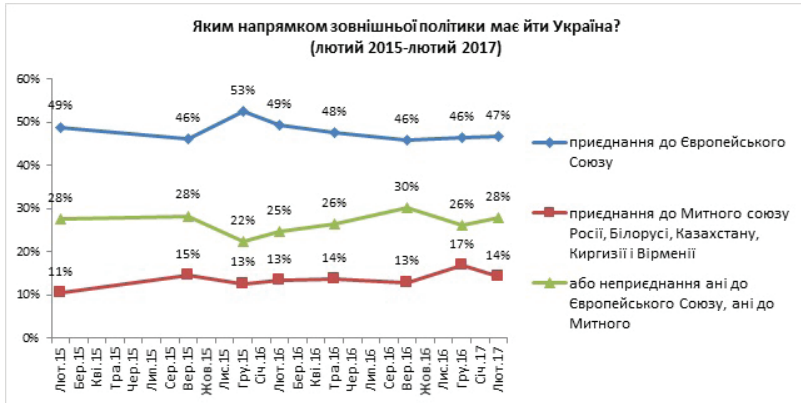

Рис. 3. Розподіл відповідей щодо того, яким напрямком зовнішньої політики має йти Україна, лютий 2015 – лютий 2017 рр.

*Опитування проведене без урахування думки осіб з окупованої території АР Крим і м. Севастополя та частини зони проведення АТО.

Психосоціальні умови життєдіяльності людини, суспільства, цивілізації, що постають у контексті нинішніх загальносистемних змін, характеризуються (на індивідуальному і груповому рівнях) новою ієрархією цінностей, яка багато в чому визначається як поточною геополітичною ситуацією, так й історичними передумовами позиціонування держави як суб'єкта міжнародних відносин. Після здобуття Незалежності перед українським суспільством постала дилема вибору власних ціннісно-сміслових орієнтирів. Одна частина суспільства тяжіла до перенесення в українські архетипи суспільно-політичного життя ліберальних цінностей країн сталої та розвиненої демократії, інша – до збереження сформованих у період колоніального минулого патерналістських цінностей. Результати соціологічних опитувань підтверджують, що в 2004 та 2014 р. з'явився значний прошарок молодих людей, які готові діяти заради майбутнього, а не орієнтуватись виключно на цінності виживання [12]. Згідно з дослідженнями Інституту економіки та прогнозування НАН України, проведеними під час виконання

НДР “Соціокультурні зміни модернізації економіки України” за 2002–2015 рр., тенденція до зростання психосоціальної властивості “екстраверсія” й відповідно – значимості для людини цінностей самовираження, стала особливо помітною в період 2002–2006 рр. (зростання в 1,7 раза); у подальшому, в тому числі напередодні та після Революції Гідності (березень 2014 р. – грудень 2015 р.), – зростанням в 1,1 раза [1] і загалом посиленням інверсійних процесів упродовж 2016 р.

На сьогодні спостерігається загострене протистояння прихильників цінностей минулого та прибічників ліберально-демократичних цінностей. “Відкочування назад” в українських показниках постматеріальних цінностей значною мірою зумовлене помітним падінням рівня життя українців, малоефективними реформами та затяжною антитерористичною операцією на сході України. Водночас події останніх трьох років вплинули на формування цінностей громадсько-політичної активності особливо серед молодого покоління українців [21, с. 70–72]. Серед чотирьох груп ціннісних пріоритетів (безпека, самореалізація, соціальний комфорт, демократія), за результатами соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України, впродовж 2009–2014 рр. суттєві позитивні зміни відбулися саме в групі громадсько-політичних цінностей, тоді як динаміка групи пріоритетних цінностей “безпеки” показує тенденцію до зниження (табл. 3).

Таблиця 3

**Динаміка ціннісних сукупностей населення України
та української молоді (агреговані середньозважені бали
за п’ятибальною шкалою)**

Ціннісні сукупності	1991	2003	2016	2009	2012	2014
	Населення			Молодь		
“Безпека” (вітальні цінності або цінності життя)	4,74	4,80	4,74	4,75	4,66	4,62**
“Самореалізація” (самореалізаційні цінності)	4,04	3,82	3,97	4,19	4,02	4,07*
“Соціальний комфорт” (просоціальні цінності)	3,81	4,09	4,08*	3,65	3,77	3,88*
“Демократія” (демократичні політико-громадянські цінності)	3,25	3,56	3,81*	3,48	3,58	3,82**

Примітка: статистично значущі відмінності середньозважених балів фіксуються за рядками між 2009 і 2014 (* – на рівні 5%, ** – на рівні 1%).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Динамічні зміни, що відбуваються в епоху постмодерну, у загальносвітовому вимірі характеризуються перетворенням традиційних цінностей та смислів як у приватній, так й у публічній сферах. Проблема зміни суспільно-політичних цінностей особливо гостро постає у процесі переосмислення сучасних геополітичних орієнтацій населення України. Упродовж періоду незалежності у своєму ціннісному виборі українці пройшли шлях від раціонально-секуляризованих цінностей виживання до кардинальної їх переорієнтації в напрямі до традиційних цінностей самовираження. Через тривалу пасивність на міжнародній арені Україна закріпила за собою імідж держави, яка ніколи не втрачає шансу прогавити власні унікальні можливості [4, с. 6], тому формування проактивної зовнішньополітичної позиції України з елементами стратегічного бачення є на сучасному етапі однією з визначальних складових успішного реформування держави.

Нові виклики, які стоять перед сучасними державами, в українських реаліях характеризуються: по-перше, нашаруванням власних традиційних (архетипних), модерних пострадянських (постколоніальних) і постмодерних трендів; по-друге, перетвореннями як на рівні зовнішніх державно-управлінських форм, так і на рівні світоглядних принципів, соціально-поведінкових норм, ціннісних орієнтацій суспільства; по-третє, ціннісними й структурно-інституційними змінами, які не є односпрямованими, а бінарними за своєю природою, та можуть сприяти як розвитку демократії, так і посиленню авторитаризму, зменшенню рівня громадсько-політичної активності; по-четверте, кризою загальних принципів ведення міжнародної політики й збереження безпеки й співробітництва в регіоні і світі, зокрема ключових положень, закріплених у Гельсінкському Заключному акті НБСЄ (1975), що базуються на “матеріальних” за своєю природою принципах територіальної цілісності держав та непорушності їх кордонів [3, с. 96–97].

Список використаних джерел

1. Ментальная Модель украинской трансформации как движение к точкам сингулярности / Э. А. Афонин, О. Н. Балакирева, Н. А. Носко, И. И. Половников // Науково-дослідна робота Інсти-

туту економіки та прогнозування НАН України “Соціокультурні зміни модернізації економіки України за 2002–2015 рр.”. – Київ. – 6 с. – Державний реєстраційний номер 0114U004642.

2. Афонін Е. А. Людська ідентичність та особливості її впливу на політику й державне управління / Е. А. Афонін // Концептуальні засади взаємодії політики й управління : навч. посіб. / авт. кол. : Е. А. Афонін, Я. В. Бережний, О. Л. Валевський та ін. – Київ : НАДУ, 2010. – С. 265–289.

3. Афонін Е. А. Закономірності та особливості української трансформації / Е. А. Афонін, О. В. Суший // Стратег. панорама. – 2015. – № 1. – С. 94–108.

4. Водотика Т. Ігри відображень. Якою бачить Україну світ / Т. Водотика, Є. Магда. – Харків : Віват, 2016. – 352 с.

5. Воропаєва Т. Ідентичність українського народу в контексті соціокультурних трансформацій: теоретико-методологічні засади дослідження / Т. Воропаєва // Вісн. КНУ ім. Т.Шевченка. Українознавство. – № 14. – С. 11–14.

6. Гайдученко С. О. Організаційна культура у контексті публічного управління : монографія / С. О. Гайдученко. – Харків : Друкарня Мадрид, 2016. – 344 с.

7. Гетьманчук А. Що українці думають про пріоритети зовнішньої політики? [Електронний ресурс] / Альона Гетьманчук // Укр. правда. – 2016. – 14 верес. – Режим доступу : <http://blogs.pravda.com.ua/authors/hetmanchuk/57d90e239d7c6/>

8. Грицак Я. Цінності українців: pro et contra реформ в Україні [Електронний ресурс] / Я. Грицак. – Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/37721>.

9. Дегтеренко А. М. Загальнонаціональна та регіональна ідентичність громадян України у зв'язку з подіями на Донбасі в 2014–2016 роках : аналіт. записка [Електронний ресурс] / А. Дегтеренко ; Відділ розвитку політичної системи, № 27, Серія “Політика”. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/identychnist-169d1.pdf>

10. Загороднюк Т. Соціально-психологічний стан населення під час кардинальної зміни вектора становлення соціального порядку в українському суспільстві / Т. Загороднюк // Українське

суспільство: моніторинг соціальних змін : зб. наук. пр. – Київ : ІС НАНУ, 2014. – Т. 1. – Вип. 1 (15). – С. 402–409.

11. Інститут світової політики. Аудит зовнішньої політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://iwrp.org.ua/ukr/public/1842.html>

12. Куриленко О. Проблема якісної еліти в Україні ще не вирішена, нова революція стане катастрофою – Головаха [Електронний ресурс] / О. Куриленко // ONLINE.UA. – 2017. – 10 квіт. – Режим доступу: <https://novyny.online.ua/773020/problema-yakisnoyi-eliti-v-ukrayini-shche-ne-virishena-nova-revolyuetsiya-stane-katastrofoyu-golovaha/>

13. Паніна Н. В. Соціальна дистанція, етнічні установки та національна толерантність в Україні [Електронний ресурс] / Н. Паніна. – Режим доступу : <http://www.saske.sk/cas/archiv/2-2004/panina.htl>

14. Повний демонтаж // Укр. тиждень. – 2013. – № 14 (282). – 5–11 квіт. – С. 11.

15. Прес-релізи та звіти: геополітичні орієнтації жителів України: Європейський Союз, Митний союз, НАТО (лютий 2017 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=689&page=1>

16. Радченко О. В. Ціннісна система суспільства як механізм демократичного державотворення : монографія / О. В. Радченко. – Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2009. – 380 с.

17. Результати національних щорічних моніторингових опитувань 1992–2012 // Українське суспільство 1992–2012. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / за ред. В. Ворони, М. Шульги. – Київ : ІС НАНУ, 2012. – С. 527–647.

18. Суспільні цінності населення України в теоретичних і практичних вимірах / авт. кол. : М. І. Михальченко (керівник) та ін. – Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013. – 336 с.

19. Фонд демократичних ініціатив ім. І. Кучеріва. Загальнонаціональне опитування населення України до Дня Незалежності 2015 р.: що українці думають про Україну? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dif.org.ua/article/do-dnya-nezalezhnosti-shcho-ukraintsi-dumayut-pro-ukrainu>

20. Центр Разумкова. Зовнішня політика України: оцінки й очікування населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ukr/news.php?news_id=666

21. Цінності української молоді. Результати репрезентативного соціологічного дослідження становища молоді / [Н. Дмитрук та ін.]. – Київ : СКД, 2016. – 89 с.

22. Чередниченко А. П. Цінності політичні / А. П. Чередниченко // Політологічний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко ; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – 2-ге вид., допов. і переробл. – Київ : Генеза, 2004. – С. 719.

23. Changing Values and Beliefs in 85 Countries: Trends from the Values Surveys from 1981 to 2004 [Text] / Ed: L.Halman, R.L. Inglehart and other. – Lieden-Boston, 2008. – 266 pp.

24. Inglehart R. The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics [Text]. – Princeton, NJ: Princeton University Press, 2015. – 496 pp.

25. Putnam R.D. Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community [Text]. – New York: Simon & Schuster, 2001. – 544 pp.

26. Sander, T. H., Putnam, R.D. Still Bowling Alone? [Text] // The Post-9/11 Split Journal of Democracy, V.21, No. 1. – January 2010. – P. 9–16.

27. World Values Survey [Electronic Resource]. – Access mode : <http://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp>

28. World Values Survey, Wave 6 (2010–2014) [Electronic Resource]. – Access mode: <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV6.jsp>

References

1. Afonin E.A. Mentalnaya Model ukraynskoj transformacyy kak dvyzhenye k tochkam syngulyarnosti [Text] // E.A. Afonin, O.N. Balakyreva, N.A. Nosko, Y.Y. Polovnykov. Naukovo-doslidna robota Instytutu ekonomiky ta prognozuvannya NAN Ukrayiny “Sociokuturni zminy modernizaciyi ekonomiky Ukrayiny (derzhavnyj reyestracijnyj nomer 0114U004642) za 2002–2015 rr. – 6 pp.

2. Afonin E. A. Lyudska identychnist ta osoblyvosti yiyi vplyvu na polityku i derzhavne upravlinnya [Text] // Konceptualni

zasady vzayemodiyi polityky i upravlinnya: navch. posib. / Avt. kol. : E. A. Afonin, Ya. V. Bereznyj, O. L. Valevskij ta in. – Kyiv: NADU, 2010. – P. 265–289.

3. Afonin E.A., Sushyj O.V., Zakonomirnosti ta osoblyvosti ukrajinskoyi transformaciyi, Strategichna panorama, Kyiv, Ukraine. – #1. – 2015. – P. 94–108.

4. Vodotyka T., Magda Ye. Iгры vidobrazhen'. Yakoyu bachyt' Ukrainu svit [Text]/T. Vodotyka, Ye. Magda. – Charkiv: Vivat, 2016. – 352 pp.

5. Voropayeva T. Identychnist ukrajinskogo narodu v konteksti sociokulturnykh transformacij: teoretyko-metodologichni zasady doslidzhennya [Text] // Visnyk KNU imeni T.Shevchenka. Ukrayinoznavstvo. – No. 14. – Kyiv, 2010. – P. 11–14.

6. Gajduchenko S. O. Organizacijna kul'tura u konteksti publicnogo upravlinnya : monografiya [Text]/S. O. Gajduchenko. – Charkiv: Drukarnya Madrid, 2016. – 344 p.

7. Getmanchuk Al'ona. Shho ukrajinci dumayut' pro priorityty zovnishn'oyi polityky?// Ukrayins'ka pravda. – 14 veresnya 2016. – [Electronic Resource]. – Access mode: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/hetmanchuk/57d90e239d7c6/>

8. Hrytsak Yaroslav. Tsinnosti ukrajinciv: pro et contra reform v Ukraini . [Electronic Resource]. – Access mode: <https://zbruc.eu/node/37721>.

9. Degterenko A. M. Analitychna zapyska “Zagal'nonacional'na taregional'na identychnist' gromadyan Ukrainy uzv'yazku z podiyamy na Donbasi v 2014 – 2016 rokach”. Viddil rozvytku politychnoyi systemy, # 27, Seriya “Polityka”. [Electronic Resource]. – Access mode: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/identychnist-169d1.pdf>

10. Zagorodnyuk T. Social'no-psychologichnyj stan naseleण्या pid chas kardynal'noyi zminy vektora stanovlennya social'nogo poryadku v ukrajins'komu suspil'stvi // Ukrayins'ke suspil'stvo : monitoryng social'nykh zmin: zb.nauk. pracz'. – t. 1. – vol. 1 (15). – Kyiv : IC NANU, 2014. – P. 402–409.

11. Instytut svitovoyi polityky. Audyt zovnishn'oyi polityky Ukrainy [Electronic Resource]. – Access mode: <http://iwp.org.ua/ukr/public/1842.html>

12. Kurylenko Oleksandr. Problema yakisnoyi elity v Ukraini shche ne vyrishena, nova revolyuciya stane katastrofoyu – Golovaxa // ONLINE. UA vid 10 kvitnya 2017 r. [Electronic Resource]. – Access mode: <https://novyny.online.ua/773020/problema-yakisnoyi-elity-v-ukrayini-shche-ne-virishena-nova-revoljutsiya-stane-katastrofoyu-golovaha/>

13. Panina N.V. Social'na dystanciya, etnichni ustanovy ta nacional'na tolerantnist' v Ukraini [Electronic Resource]. – Access mode: <http://www.saske.sk/cas/archiv/2-2004/panina.html>

14. Povnyj demontazh [Text] // Ukrayins'kyj tyzhden'. – # 14 (282) vid 5–11 kvitnya 2013 r. – 2013. – P. 11.

15. Pres-relizy ta zvity : geopolitychni oriyentaciyi zhyteliv Ukrainy: Yevropejs'kyj Soyuz, Mytnyj soyuz, NATO (lyutyj 2017 r.) [Electronic Resource]. – Access mode: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=689&page=1>

16. Radchenko O. V. Cinnisna systema suspil'stva yak mekhanizm demokratychnogo derzhavotvorennya : monografiya / O. Radchenko – Charkiv: Vyd-vo ChaRI NADU “Magistr”, 2009. – 380 p.

17. Rezul'taty nacionalnykh shchorichnykh monitoryngovykh opytuvan' 1992–2012 [Text] // Ukrayins'ke suspil'stvo 1992–2012. Stan ta dynamika zmin. Sociologichnyj monitoryng / Za red. V. Vorony, M. Shul'gy. – Kyiv: IC NANU, 2012. – P. 527–647.

18. Suspil'ni tsinnosti naseleण्या Ukrainy v teoretychnykh i praktychnykh vymirakh [Text] / Avt. kolektyv : M. I. Mychal'chenko (kerivnyk) ta in. – Kyiv : IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy', 2013. – 336 s.

19. Fond demokratychnykh iniciatyv im. I. Kucheriva. Zagal'nonacional'ne opytuvannya naseleण्या Ukrainy do Dnya Nezalezhnosti 2015 r.: shcho ukrayinci dumayut' pro Ukrainu? [Electronic Resource]. – Access mode: <http://dif.org.ua/article/dodnya-nezalezhnosti-shcho-ukraintsi-dumayut-pro-ukrainu>

20. Centr Razumkova. Zovnishnya polityka Ukrainy: ocinky j ochikuvannya naseleण्या [Electronic Resource]. – Access mode: http://www.razumkov.org.ua/ukr/news.php?news_id=666

21. Tsinnosti ukrayinskoyi molodi. Rezultaty reprezentyvnogo sociologichnogo doslidzhennya stanovyssha molodi [Text] / [N. Dmytrukta in.]. – Kyiv : SKD, 2016. – 89 pp.

22. Cherednychenko A. P. Tsinnosti politychni [Text] // Politologichnyj encyklopedychnyj slovnyk / Uporyadnyk V. P. Gorbatenko; Za red. Yu.S. Shemshuchenka ta in. – 2-e vyd., dop. i pererob. – Kyiv: Geneza, 2004. – P. 719.

23. Changing Values and Beliefs in 85 Countries: Trends from the Values Surveys from 1981 to 2004 [Text] / Ed: L.Halman, R.L. Inglehart and other. – Lieden-Boston, 2008. – 266 pp.

24. Inglehart R. The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics [Text]. – Princeton, NJ: Princeton University Press, 2015. – 496 pp.

25. Putnam R.D. Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community [Text]. – New York: Simon & Schuster, 2001. – 544 pp.

26. Sander, T. H., Putnam, R.D. Still Bowling Alone? [Text]//The Post-9/11 Split Journal of Democracy, V.21, No. 1. – January 2010. – P. 9–16.

27. World Values Survey [Electronic Resource]. – Access mode: <http://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp>

28. World Values Survey, Wave 6 (2010–2014) [Electronic Resource]. – Access mode: <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV6.jsp>

Summary

Problem setting. International terrorism and regional conflicts are the main challenges and threats for the entire civilized world of 21st century. The process of universalizing value principles, oriented towards transition from the traditional value system of national communities to values of Western civilization, in the second half of the 20th century caused both, global and local cultural and ideological conflict between liberal values of individual self-expression and traditional values of individual communities.

Recent research and publications analysis. The global characteristics of radical value changes are the subject of study of such outstanding scholars as D. Acemoğlu, Z. Bauman, U. Beck, Z. Brzeziński, F. Fukuyama, Jü. Habermas, R. Inglehart, H. Klages, M. Maffesoli, S. Moscovici, C. Pollitt, R. Putnam, Ch. Taylor, J. Robinson, M. Rokeach, Sh. Schwartz, A. Toffler, S. Verba, I. Wallerstein and such

Ukrainian researchers as E.Afonin, O. Balakiryeva, Ju. Golovakha, O. Goncharenko, O.Sushij and others. Despite all the publications on the thesis the influence of social and political values upon the formation and development of foreign policy of Ukraine has not been researched in the sphere of public administration.

The paper objective – to carry out the analysis of conceptual influence of value changes on the formation and development of the foreign policy of Ukraine.

The paper main body: Values as a social phenomenon join people in a group and affect on psychosocial motivation and behaviour, personal choice to identify oneself with national, social and other kind of communities; define the aim of society as a unity. On the one hand, the system of value orientations determines meaningful (semantic) component of individual point of view and lays the *basis* for one's relation to the world, the others, her/ himself. The revolutionary events of 2013–2014 years in Ukraine have proved that it is impossible to make important political decisions in public policy which are opposite to the values of Ukrainians.

The results of the surveys have shown that in 2004 and in 2014 considerable group of young people, who are ready to act for better future, not only on survival value level, has grown up in Ukraine. Currently, there is intense confrontation between supporters of paternalistic value and liberal-democratic values. In the current stage of the state system reforms it is important to take into account those values and semantic features, which the majority of society identifies with. The decrease in indicators of public activity and volunteering in Ukraine, unwillingness to participate in social and political life in the last two year can be considered as “post-revolutionary syndrome” of unrealized beliefs for positive change and inefficiency of social lifts (vertical mobility), which after the Revolution of Dignity had to ensure coming of sufficient number of educated professionals from those Ukrainians, who are ready to fight for establishing in their places legal “rules of the game” and to control the relevant government institutions.

Conclusions of the research. *New* challenges to states sovereignty and security in Ukrainian contemporary reality are characterized: first of all, by layering Ukrainian traditional (archetypical), post-Soviet (post-colonial) and postmodern trends; second, by transformation at the level

of external public-administrative forms and the level of worldview principles, social and behavioural norms, value orientations in society; third, by value changes and changes in structure of institutions, which are not linear, but dual by the nature, can increase democracy or strengthen authoritarianism, decrease of social and political activity; fourth, by crisis of fundamental principles in governing international relations, security, regional and international co-operation, including main principles, set out in the Helsinki Final Act of the CSCE (1975), based on the “material” by their nature principles of territorial integrity of states and inviolability of national frontiers.